

Theodor Harmsen, PhD

Droga Jakuba Boehmego w świecie; droga do Jakuba Boehmego

Droga Jakuba Boehmego w Świecie (Jacob Böhme's Weg in Die Welt) to tytuł książki, który narzucił się nam wszystkim w Biblioteka Philosophica Hermetica (w Bibliotece Filozofii Hermetycznej) po tym, jak zapoznaliśmy się z materiałami naukowców, których zaprosiliśmy do udziału w projekcie badawczym: inwentaryzacja i historia zbioru manuskryptów, kopii manuskryptów, dokumentów archiwalnych oraz wczesnych wydań drukowanych Jakuba Boehmego. Ze względu na ograniczenia czasowe, chciałbym skupić się jedynie na kilku aspektach dotyczących powstania tej świetnej książki, obierając jedną ideę za temat tej prezentacji: nasza droga do Jakuba Boehmego.

Droga Jakuba Boehmego w świecie jest książką historyczną, bibliograficzną pracą encyklopedyczną, narzędziem dla badaczy studiujących Boehmego oraz studentów przygotowujących swoje prace dyplomowe; jest ona również książką biograficzną, w takim sensie, że każdy nowy biograf Boehmego będzie musiał ze szczególną uwagą przeglądać jej strony, by znaleźć wśród wybornego materiału, szczególnie w licznych notach i odnośnikach do tekstów źródłowych znajdujących się w różnych europejskich bibliotekach, wiele listów i dokumentów zawierających informacje biograficzne, jak i wiele wskazówek na temat innych do tej pory pomijanych źródeł. Zanim podejmie się zadanie opisanego życia i pracy tego czołowego niemieckiego mistyka i chrześcijańskiego teozofa, należy zapoznać się z tą kolekcją jego dzieł.

Droga Boehmego jest też pracą badawczą, która okaże się nieodzowna, na przykład dla każdego przyszłego wydawcy dzieł zebranych Boehmego, przede wszystkim w języku niemieckim i angielskim; a ponadto świetnie się ją czyta!

Redagując tę książkę stwierdziłem, że nowe krytyczne wydanie tekstowe dzieł Boehmego jest zadaniem nie do wykonania: chodzi nie tylko o to, że samo odczytywanie manuskryptów jest dość trudne. Istnieją również różne kopie manuskryptów Boehmego zróżnicowane pod względem tekstowym, które muszą być opracowane filologicznie w celu ustalenia, co napisał sam Boehme i jak chciał, aby jego dzieła były odczytywane.¹ To jest to, co chcemy robić, czytać samego Boehmego, a to jak wszyscy wiecie, nie jest koniecznie łatwym zadaniem: mamy do czynienia z siedemnastowiecznym językiem niemieckim, a dodatkowo język i idee Boehmego są złożone, bardzo obrazowe – i wizjonerskie – duchowe i symboliczne, czerpiące obrazy z tradycji hermetycznej, gnostycznej, mistycznej różokrzyżowej i alchemicznej. Artyści wizualizowali myśl Boehmego, ponieważ to w ten sposób Boehme komunikował im tę wizję: musimy poznać te obrazy, gdyż one także przekazują idee Boehmego naszemu współczesnemu rozumieniu. W rzeczywistości, jest całkiem możliwe, że Boehme – we współpracy z przyjaciółmi – był zaangażowany w wizualizację swej myśli w duchowych obrazach.

Wymieniłem już zbyt wiele tematów, które można by tutaj omówić, ale chciałem przez to wskazać, że jest wiele powodów, dla których czuliśmy, że tę książkę trzeba było napisać. Aby zrozumieć życie i twórczość Boehmego musimy dotrzeć do niego i jego źródeł. I pokazałem, ile pracy trzeba jeszcze wykonać!

Będę musiał się ograniczać, więc chciałbym przedstawić Państwu bogactwo tej książki z różnych stron. Po pierwsze książka ta odzwierciedla kolekcję Boehmego zebraną w Bibliotece Ritmana, kolekcję, która jest niemalże pełna i składa się z prawie wszystkich wczesnych edycji jego dzieł oraz wielu prac jego przyjaciół. Po drugie, publikacja ta jest dziełem Instytutu Ritmana, instytutu badawczego Biblioteki. Opublikowana przez wydawnictwo In de Pelikaan, jest także jedną z najpiękniej wydanych książek z serii *Pymander*. Po trzecie, stała się książką – narzędziem

¹ Badania naukowe zostały przeprowadzone przez Wernera Buddecke'a, a ostatnio przez Günthera Bonhaima.

dla lepszego poznania Jakuba Boehmego i jego przyjaciół, dla zrozumienia jak ważne jest, by strzec księgozbiorów i być świadomym ich znaczenia. Na koniec przyjrę się bliżej tej publikacji BPH i przedstawię niektórych przyjaciół Boehmego. Najbardziej fascynującą częścią mojej pracy z naukowcami biorącymi udział w tym projekcie była możliwość zapoznania się z osobami takimi jak Abraham von Franckenberg, Michael Le Blon i wielu innych. To pokazało drogę, jaką przebyły te teksty i ich przesłanie od czasów historycznych do dnia dzisiejszego.

1. Bibliotheca Philosophica Hermetica:

J.R.Ritman zapoczątkował swoją kolekcję książek w 1957 roku a jednym z pierwszych i najintensywniej realizowanych projektów było zebranie i zbadanie Teozofii Chrześcijańskiej Jakuba Boehmego. Wkrótce po tym, jak w 1984 Biblioteka została udostępniona publiczności, zainicjowano projekty wydawnicze i konferencje, których rezultatem były pierwsze publikacje wydawnictwa Biblioteki, In de Pelikaan. Jednym z projektów (przeprowadzonym przez Franka van Lamoena) były studia i wystawa poświęcone amsterdamskiemu kolekcjonerowi, tłumaczowi i wydawcy dzieł Boehmego: Abrahamowi Wilemsz van Beyerlandowi. Obecna publikacja, około dwadzieścia lat później, dokonała nowych odkryć w stosunku do tego, co było wiadomo o Beyerlandzie i jego ważnej roli w szerzeniu idei Boehmego. Bez przesady można powiedzieć, że prawdopodobnie nie mielibyśmy prac Boehmego, lub większej ich części, gdyby nie wytrwałość kolekcjonerska Beyerlanda w poszukiwaniu manuskryptów Boehmego. Prawdą jest, że inni kontynuowali jego pracę, tacy jak Abraham von Franckenberg, Michael Le Blon, Willem Gozewijn Huygens, Johann Georg Gichtel i wielu ich przyjaciół. Przez jakiś czas jednak, wszyscy przyjaciele z Niemiec oczekiwali, że to Beyerland wykona niezbędną pracę w celu zachowania idei Boehmego dla potomności. W rezultacie Beyerland wydał zasadniczo prawie kompletne dzieła zabrane Jakuba Boehmego. A zatem ta nowa książka, jak i wystawa w Amsterdamie były oddaniem czci nie tylko

Boehmemu, ale również Abrahamowi Willemsz van Beyerlandowi, jego holenderskiemu tłumaczowi i wydawcy.

Publikacji towarzyszyła wystawa w Bibliotheca Philosophica Hermetica w Amsterdamie otwarta 26 października 2007 roku. Ten rok był rokiem specjalnym dla Biblioteki – rokiem jubileuszowym. Biblioteka zorganizowała konferencję poświęconą Boehmemu „Od skarbcza do biblioteki wirtualnej” oraz zaprosiła wielu czołowych naukowców i przyjaciół na obchody 50-lecia Biblioteki. Konferencja miała miejsce w Huis met de Hoofden, przy Kaizersgracht, w siedemnastowiecznym domu w centrum Amsterdamu, który jest również powiązany z Janem Amosem Komeńskim, innym ważnym myślicielem, którego prace są w posiadaniu Biblioteki. Dom ten w czasach Komeńskiego był własnością Louisa de Geera, biznesmena, który zbudował własną bibliotekę. Komeński korzystał z niej, kiedy mieszkał i pracował w Amsterdamie i cieszył się protekcją De Geera. Podczas jubileuszowej konferencji, Carlos Gilly wyjaśnił znaczenie tej biblioteki, obecnie znanej jako kolekcja Finspong w Norrköping (De Geer przeniósł się do Szwecji), dla historii hermetyzmu w Amsterdamie. Interesujące jest to, że raz jeszcze dom ten będzie siedzibą hermetycznej biblioteki i to dużo okazalszej! – Jako że planowane jest przeniesienie tam Biblioteki Ritmana.

Sam Joost R. Ritman napisał ważny artykuł do tej książki na temat wizji Jakuba Boehmego, tak jak rozumiał ją i propagował Beyerland. Opisał on również kontekst historyczny, w którym pracowali Boehme i Beyerland i opisał swoją bibliotekę jako następną w linii, by tak rzec, w tej samej europejskiej tradycji. W tym kontekście, istotna jest również współpraca z innymi bibliotekami i archiwami. Oprócz manuskryptów, ksiąg, druków będących w posiadaniu Biblioteki wiele wypożyczonych dzieł z Oberlausitzische Bibliothek der Wissenschaften w Görlitz, z Herzog August Bibliothek w Wolfenbüttel, z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu i wielu innych narodowych i międzynarodowych instytucji wystawionych było w Bibliotece przy Bloemstraat. Tak więc

po blisko trzech stuleciach, główna kolekcja Beyerlanda pism Boehmego ponownie wróciła do Amsterdamu.

Boehme w Bibliotece:

Teraz chciałbym przybliżyć jeden z manuskryptów znajdujących się w zasobach Biblioteki. Biblioteka posiada ich o wiele więcej i można o nich przeczytać w tej książce, gdzie mój kolega José Bouman – kustosz biblioteki opisał niektóre z nich. Razem z Fransem A. Jenssenem napisał on również historyczne opracowanie jednej z najbardziej cennych pozycji biblioteki: autentycznej kopii *Mysterium Magnum* Boehmego, której to użył Beyerland do wydania z 1640 roku: W jaki sposób znalazła się ona w Amsterdamie? Dlaczego nie powędrowała do Wolfenbüttel jak inne manuskrypty Boehmego? Jest to fascynujący rozdział w historii kolekcji dzieł Boehmego. Kopia znajdująca się w posiadaniu BPH była jedną z kilku kopii, które zostały zabrane z archiwalnego księgozbioru w Linzu do Monachium, gdzie miały zostać skopiowane. Manuskrypty te nigdy nie powróciły do oryginalnego zbioru, lecz po wojnie zostały zabrane do Stanów Zjednoczonych, gdzie ten jeden manuskrypt ostatecznie odnalazł się i mógł zostać nabyty przez Bibliotekę na aukcji w 1993 roku.

2. Instytut Ritmana:

Instytut Ritmana prowadzi badania na rzecz Bibliotheca Philosophica Hermetica.² Stawia sobie za cel poprzez historyczne, filologiczne oraz bibliograficzne badania opisanie i udostępnienie źródeł drukowanych i rękopisów hermetycznej i gnostycznej tradycji Zachodu od początku naszej ery do dnia dzisiejszego. Instytut przeprowadza niezależne badania w obszarach zainteresowań Biblioteki oraz studiuje zagadnienia oraz autorów związanych z tradycją chrześcijańską, platońską, hermetyczną i gnostyczną w Niderlandach, jak również w szerszym europejskim kontekście historyczno-kulturowym.

² Dziedziny zainteresowań biblioteki można znaleźć w przewodniku Hermetycznie Otwarte, udostępnianym przez bibliotekę.

W najbliższej przyszłości mamy nadzieję rozszerzyć działalność Instytutu i dalej rozwijać, przeprowadzać i umożliwiać badania oraz projekty edukacyjne i wystawiennicze we współpracy z innymi instytutami badawczymi (bibliotekami, archiwami, uniwersytetami). Instytut chce również wspierać badania (niezależnych lub stowarzyszonych) naukowców zajmujących się dziedzinami leżącymi w kręgu jego zainteresowań i korzystających z zasobów biblioteki.

Niedawno został podjęty nowy projekt badawczy Instytutu Ritmana. Będzie to praca doktorska mojej koleżanki, Joyce Pijnenburg na temat metaforyki Giordana Bruno. Studiowała ona hermetyzm na Uniwersytecie Amsterdamskim i będzie pisała swoją pracę o Giordanie Bruno dla biblioteki i Uniwersytetu w Amsterdamie, pod kierownictwem Carlosa Gilly'ego (BPH) i Woutera Hanegraaffa (UA).

Wydawnictwo In de Pelikaan:

Oczywiście nasze odkrycia również publikujemy. Biblioteka posiada swoje wydawnictwo In de Pelikaan: opracowania naukowe, monografie, bibliografie, katalogi wystawowe i treści konferencji ukazują się w serii *Pymander*, *Hermes* oraz *Arbor Rosae Hermetis*. Edycje tekstów źródłowych w języku holenderskim ukazują się w serii *Pymander*. W bliskiej przyszłości mamy nadzieję wydać katalogi tematyczne opisujące dzieła będące w posiadaniu biblioteki oraz stworzyć wersje elektroniczne kolekcji manuskryptów, inkunabułów oraz wczesnych książek drukowanych.³ Dwa z bieżących projektów badawczych Instytutu Ritmana możemy pokrótce tutaj opisać:

Bibliographia Rosicruciana. Das europäische Schrifttum zu den Rosenkreuzern des 17. und 18. Jahrhunderts 2009.

Większa część projektów badawczych Biblioteki jest prowadzona przez Carlosa Gilly'ego, którego działalność zaowocowała już wieloma artykułami, odczytami, monografiami oraz katalogami (wystawowymi) i edycjami tekstów, zbyt wieloma, żeby je tutaj wymienić: *Adam*

³ Więcej na temat wydawnictwa BPH In de Pelikaan i jego publikacji znaleźć można na stronie internetowej www.ritmanlibrary.nl/pub.html.

Haslmayr, renesansowe studium w katalogach wystawowych Florencji i Wenecji, gdzie BPH współpracowała z Biblioteką Lorenziano i Biblioteką Marciana,⁴ oraz ta praca poświęcona Jakubowi Boehmemu, wymieniając tylko kilka. Oczekujemy także na wynik jego studiów nad Heinrichem Khunrathem. Gilly stał się czołowym autorytetem w wielu dziedzinach, którymi zajmuje się Biblioteka, przede wszystkim, jeśli chodzi o różokrzyżowców oraz europejską tradycję Różokrzyża. Jego wysiłki skupiają się na badaniach bibliotecznych i archiwalnych w celu ukończenia planowanej wszechstronnej bibliografii wczesnych różokrzyżowców. Ta praca (przynajmniej 6-tomowa) rozwijała się na przestrzeni lat i jest teraz w końcowej fazie. Publikacja pierwszego tomu jest planowana na rok 2009.

Codex Rosae Crucis: Geheime Figuren der Rosenkreuzer 2009.

Celem tego projektu jest zbadanie i opisanie historii i rozwoju tradycji rękopisu *Die Lehren der Rosenkreuzer aus dem 16ten und 17ten Jahrhundert. Oder Einfältig ABC Büchlein für junge Schüler* znanego także jako *Geheime Figuren der Rosenkreuzer* (Tajemne symbole Różokrzyżowców). Przez okres co najmniej 100 lat (1730-1830) serie symbolicznych ilustracji były tworzone, kopiowane, studiowane i rozprawdane w kręgach różokrzyżowych. Różne wersje tego wyjątkowego manuskryptu trafiły do nas i będą one po raz pierwszy studiowane, zestawiane i komentowane dla celu autorytatywnego krytycznego wydania tekstowego. W historycznym wstępie opisana zostanie historia manuskryptów i różokrzyżowo-masońskich ruchów oraz postaci zaangażowanych w ich tworzenie, a w końcu także w ich publikację (Altona, 1785-1788). Nowe wydanie BPH będzie zawierało reprodukcje wszystkich symboli w ich oryginal-

⁴ C. Gilly. Adam Haslmayr. Der erste Verkünder der Manifeste der Rosenkreuzer. (Pimander. Teksty i opracowania opublikowane przez Bibliotheca Philosophica Hermetica 5). Amsterdam 1994; S. Gentile and C. Gilly. Marsilio Ficino e il ritorno di Ermete Trismegisto/Marsilio Ficino I powrót Hermesa Trismegistosa. Florencja, Centro Di, 2001 (1. wyd. 1999); Magia, alchimia, scienza dal '400 al '700. L'influsso di Ermete Trismegisto/Magia, Alchimia I Nauka od 15. do 18. wieku. Wpływ Hermesa Trismegistosa. C. Gilly and C. van Heertum, wyd. Florencja, Centro Di, 2005 (1. wyd. 2002).

nej formie z manuskryptów (wiele z nich w różnych wersjach) oraz omówienie ich relacji do opublikowanych wersji. Praca jest już zaawansowana i jasne jest, że to nowe wydanie wyjaśni porządek i znaczenie różnych ilustracji. Możliwe powiązania z pracami różokrzyżowców z początku XVII wieku także zostaną zbadane, jako że celem projektu jest identyfikacja i opisanie wcześniejszych źródeł tajemnych symboli. Ponadto, ilustracje, które nie ukazały się w edycji z lat 1785-1788, ale były włączone do serii, która miała się ukazać około 1766 roku, zostaną zidentyfikowane i przywrócone do zbioru. Wystawie zorganizowanej przez BPH towarzyszyć będzie publikacja *Codex Rosae Crucis*, planowana na rok 2009.

3. Kolekcje i biblioteki:

Zbiór dzieł Boehmego Abrahamo Willemsza van Beyerlanda.

Dzisiaj zbiór rękopisów, dokumentów i wczesnych drukowanych książek Boehmego znajduje się w różnych bibliotekach w Europie.⁵ W pierwszej połowie XVII wieku wszystkie one były zgromadzone w jednym miejscu, w Amsterdamie. Zbiór jest znany i różnie nazywany, jako że kilkakrotnie zmieniał właścicieli: Zbiór Beyerlanda, Zbiór lub Archiwum z Linzu, Zbiór Boehme-Beyerland-Huygens-Überfeld. Zbiór ten ma dramatyczną historię i nie raz przemierzył Europę w skrzyniach. Ostatecznie w połowie XVIII wieku zaginął dla nauki. Dopiero tuż przed wybuchem II Wojny Światowej, rękopisy oraz książki ponownie zlokalizowano i odkryto, że były w posiadaniu zgromadzenia wyznawców Überfelda, Engelsbrüder – und schwestern in Linz am Rhein (Anielskich braci i sióstr z Linzu nad Renem). Od tego czasu zbiór ten znany jest jako Archiwum z Linzu. Częsta zmiana nazwy przesłoniła fakt, że to Beyerland był tym, który zapoczątkował kolekcję i wymagało to od niego znacznej wytrwałości i cierpliwości, by zachować to, co

⁵ Oberlausitzische Bibliothek der Wissenschaften in Görlitz: webopac2.goerlitz.de – partner Międzynarodowego Instytutu Jacoba Böhmego, Görlitz: www.jacob-boehme.org, Herzog August Bibliothek w Wolfenbüttel: www.hab.de, Biblioteka Uniwersytecka, Wrocław: www.bu.uni.wroc.pl; Bibliotheca Philosophica Hermetica w Amsterdamie: www.ritmanlibrary.nl.

posiadał i pozyskać więcej rękopisów do publikacji. Oczywiście, fakt, że wiele publikacji Beyerlanda wydanych zostało w holenderskim tłumaczeniu, nie był zbyt pomocny dla czytelników niemieckich. Po roku 1933 bibliograf Boehmego Werner Buddecke rozpoznał pismo Boehmego w rękopisie znajdującym się obecnie w Wolfenbüttel. Zaczęły pojawiać się nowe publikacje dzieł Boehmego, lecz wojna uniemożliwiła Buddecke'owi skorzystanie ze zbioru w Linzu. Bogata historia kolekcji od czasów Boehmego do XX wieku została opisana szczególnie przez Carlosa Gilly'ego, Günthera Bonheima i Matthiasa Wenzela.

Ostatecznie Niemcy musiały poczekać o wiele dłużej – aż do 1682 roku – na pierwszą niemiecką edycję dzieł Boehmego. Wydania angielskie ukazały się w XVIII wieku; recepcja idei Boehmego w Anglii w okresie Oświecenia jest bardzo interesującą opowieścią historyczną i kulturalną, gdyż zainteresowanie Boehmem pojawiło się w kręgach pietystów, myślicieli teozoficznych i mistycznych, których działalność była wymierzona przeciwko ustanowionemu łaadowi jakobińskiemu, purytańskiemu i łaadowi, który nastąpił po epoce restauracji w Anglii. Chociaż w porównaniu do walk religijnych, prześladowań i wojen występujących często w poprzedzającym okresie wczesnomodernistycznym, wyglądało na to, że atmosfera kulturalna stawała się coraz bardziej otwarta, to Anglia wciąż bywała nietolerancyjna w stosunku do opozycji religijnej i kulturalnej. Pierwsze niemieckojęzyczne wydanie *Dzieł Zebranych Boehmego* ukazało się 1682 roku, zredagowane przez Johanna Georga Gichtela, drugie w 1715, a trzecie wydanie poprawione przez Johanna Wilhelma Überfelda ukazało się w 1730 roku. Historia pierwszych niemieckich edycji dzieł Boehmego została opisana w *Drodze Boehmego w świecie* przez Günthera Bonheima, Fransa A. Janssena, Franka van Lamoena i José Boumana. Tutaj skoncentruję się krótko na staraniach Beyerlanda.

Van Beyerland i jego skrzynia pełna książek:

Beyerland rozpoczął kolekcjonowanie, tłumaczenie i publikowanie dzieł Boehmego w latach 30-tych XVII w. i w końcu lat 40-tych jego nie-

zwykle wysiłki zaowocowały publikacją tego, co złożyło się na pierwsze wydanie dzieł zebranych luterńskiego opozycjonisty, mistyka i teozofa, Jakuba Boehmego (1575-1624)

Beyerland (1586-1648) żył i pracował w Republice Holenderskiej w XVII wieku, gdzie atmosfera tolerancji kulturowej pozwalała religijnym oponentom, chrześcijańskim teozofom, pietystom i spirytualistom wyrażać i publikować swoje poglądy w wolnym środowisku. Tutaj muszę to nieco sprostować: prawdą jest, że pod wieloma względami Amsterdam i Niderlandy były o wiele lepszym miejscem do pisania i publikowania nowych idei, lecz Beyerland musiał zmagać się z wrogą reakcją kościołów protestanckich. Trudniejszą sytuację mieli zapewne bliżsi przyjaciele Boehmego, którzy pracowali głównie w śląskim środowisku luteransko-ortodoksyjnym. Zdołali oni wyprodukować i puścić w obieg kopie rękopisów, lecz opublikowali tylko kilka krótszych nabożnych tekstów Boehmego, wśród nich niezwykle rzadki obecnie *Weg zu Christo* (1624, BPH posiada jedną z trzech ocalałych kopii). Znaczące jest to, że przyjaciele tacy jak Abraham von Franckenberg, Abraham von Sommerfeld, Ehrenfried Hegenicht i Michael Le Blon współpracowali z Beyerlandem przy tym, aby rękopisy i ich kopie bezpiecznie dotarły do jego domu przy Warmoesstraat w Amsterdamie. Tam właśnie większa liczbę książek i rękopisów pojawiła się pewnego dnia na progu domu, w momencie, kiedy już stracił nadzieję, że kiedykolwiek nadejdą lub że w ogóle jeszcze istnieją.

Beyerland i jego krąg zwolenników Boehmego zarówno w Republice jak i w niemieckojęzycznych krajach odegrali zatem kluczową rolę w historii nauki o Boehmem. Zebrali oni oraz zabezpieczyli rękopisy, które pozostały w holenderskich zbiorach przez okres 100 lat, opublikowali pisma Boehmego, oraz, dzięki wymianie korespondencji, stworzyli własny korpus podstawowych materiałów źródłowych. Studia nad Boehmem nie istniałyby dziś bez ich nieustannych zabiegów o zabezpieczenie, udokumentowanie i dystrybucję pism tego wpływowego religijnego i filozoficznego myśliciela z Görlitz. Po Beyerlandzie, holender-

scy i niemieccy zwolennicy Boehmego posiadali, dodawali do niej i/lub publikowali z kolekcji Beyerlanda, lecz wszyscy oni mają znaczący dług wobec pionierskiego przedsięwzięcia Beyerlanda i w pewien sposób również wobec jego sposobu czytania i interpretacji Boehmego.

4. Projekt Boehmego, książka i niektórzy przyjaciele Boehmego:

Poprzez tę książkę ⁶, Biblioteka udostępnia pierwsze rezultaty projektu badawczego Instytutu Ritmana: *Bestandesaufnahme und Geschichte des Jacob-Böhme-Handschriften-Fonds* (Spis i historia kolekcji manuskryptów Jakuba Boehmego). Projekt koncentruje się na historii zbioru rękopisów i wczesnych druków Boehmego po raz pierwszy zebranych przez Abrahama Willemsza van Beyerlanda (1586/7-1648). Projekt został zainicjowany przez Instytut Ritmana we współpracy z Oberlausitzische Bibliothek der Wissenschaften w Görlitz, Herzog August Bibliothek w Wolfenbüttel oraz Biblioteką Uniwersytecką we Wrocławiu. Do tego zbioru zostały dołączone dalsze pozycje przez późniejszych właścicieli i zwolenników Boehmego i został on zabezpieczony w całości na ponad 100 lat w Republice Holenderskiej. W końcu kolekcja powróciła do Niemiec gdzie zniknęła z widoku, lecz była pilnie strzeżona przez społeczność wyznawców Boehmego w Linzu nad Renem. Ta sytuacja trwała aż do zmiennych kolei II Wojny Światowej oraz później, kiedy kolekcje zostały podzielone i rozproszone po różnych miejscach.

Artykuły:

Jak już wspomniałem, J.R.Ritman napisał pierwszy rozdział książki. Gerhard Wehr, który pisał o Boehmem oraz redagował jego główne dzieła, opracował ogólny przegląd życia i pracy Jakuba Boehmego, który według nas powinien być znaleźć się w tej książce. Prace składające

⁶ Jacob Böhm's Weg in die Welt. Zur Geschichte der Handschriftensammlung, Übersetzungen und Editionen von Abraham Willemszoon van Beyerland, Theodor Harmsen (Wyd.), Pimander Teksty i Badania opublikowane przez Bibliotheca Philosophica Hermetica, 16, Amsterdam: In de Pelikaan, 2007, ca. 450 s. 50 ilustr. cz/b i kolor, język: niemiecki, ISBN 978-3-7728-2446-3, ISBN 978-90-71608-20-9. Cena € 75,00.

się na ten nowy zbiór esejów razem opowiadają historię kolekcji i rozpowszechniania autografów i rękopisów w XVII wieku oraz rozwój i los kolekcji po śmierci Beyerlanda, w wiekach XVII i XVIII. Temat różnych edycji drukiem dzieł zebranych Jakuba Boehmego (1682, 1715 i 1730 – nadal standardowe wydanie niemieckie!) oraz ich relacja do tradycji rękopisów został podjęty przez Günthera Bonheima z Międzynarodowego Instytutu Jakuba Boehmego, który omówił rolę Überfelda i jego wspólnoty wyznawców w XVIII wieku, oraz przez Fransa A. Janssena, który opisał historię druku wydania z 1682 roku.

Carlos Gilly opisuje, w jaki sposób rękopisy były kopiowane i rozpowszechniane w Holandii i w krajach niemieckojęzycznych, ujawniając szerokie kontakty Beyerlanda w tych krajach. Ponadto zwraca on uwagę na wpływ, jaki działalność Beyerlanda i wielu innych zarówno zwolenników jak i oponentów Boehmego wywarła na samą kolekcję i na osoby zainteresowane: wyznawców, kolekcjonerów, badaczy, drukarzy i wydawców w Holandii i w Niemczech.

Kluczowe znaczenie dla tematu książki ma życie i kariera Beyerlanda, którego kulturowe i religijne pochodzenie zostało naświetlone w kilku pracach, szczególnie Carlosa Gilly'ego i Franka van Lamoena.

Frank van Lamoen w swoim tekście także skupił się na Beyerlandzie jako na tłumaczu Boehmego. Wiele cytatów z tekstów Boehmego z umieszczonymi obok tłumaczeniami Beyerlanda rzuca światło na praktykę translatorską Beyerlanda i pokazuje, w jaki sposób i w jakim kontekście prace Boehmego były czytane. Szczególną uwagę poświęca się Beyerlandowi i jego prywatnej bibliotece, jego kolekcji manuskryptów Boehmego i jego działalności wydawniczej. Govert Snoek badał historię różokrzyżowców w Holandii, a rezultaty jego prac zostały ostatnio opublikowane przez Rozekruis Pers.⁷ Snoek odnalazł w archiwum miejskim Amsterdamu testament wdowy po Beyerlandzie razem ze szczegółowym spisem jej majątku. Spis zawiera pełny opis nie tylko

⁷ Govert Snoek, *De Rozenkruisers in Nederland, voornamelijk in de eerste helft van de 17e eeuw. Een inventarisatie*, Haarlem 2007.

majątku rodziny Beyerland, co przy okazji daje interesujące informacje na temat pozycji tego wiodącego biznesmena w społeczeństwie holenderskim, ale także opis biblioteki oraz dostarcza wiele informacji o jego działalności jako tłumacza i wydawcy dzieł Boehmego. Praca Snoeka zwięźle dokumentuje jego odkrycia oraz prezentuje krytyczny katalog książek oraz rękopisów Beyerlanda.

Teraz wiemy, jakie książki znajdowały się w bibliotece Beyerlanda, a analiza tytułów, jak na to również wskazują Van Lamoen i Gilly, pomaga nam zrekonstruować bardziej szczegółowo, jakie były szersze zainteresowania hermetyczne Beyerlanda i jego przyjaciół. Jest jasne, że czytali oni nie tylko Boehmego: były tam dzieła autorów takich jak: Sebastian Franck, Valentin Weigel, Joachim Betke i Paul Nagel. Boehme był dla nich częścią szerszego kontekstu kulturowego i tradycji hermetycznej, teozofii i radykalnego spirytualizmu. Beyerland, nie powinniśmy o tym zapominać, był także tłumaczem i wydawcą *Corpus Hermeticum*.⁸

Wreszcie losy kolekcji w XVIII wieku i aż do II Wojny Światowej i później zostały szczegółowo opisane przez Matthiasa Wenzela. Wenzel badał archiwa w Görlitz, gdzie przechowywana jest ważna dokumentacja dotycząca losów kolekcji dzieł Boehmego przed i w czasie II Wojny Światowej. Naziści uważali, że teksty te były nowoczesnymi pismami teozoficznymi należącymi do ówczesnego teozoficznego ruchu Bławackiej. Tak jak konfiskowali oni wszystkie inne teozoficzne, astrologiczne, masońskie i inne ezoteryczne teksty, tak i skonfiskowali kolekcję Boehmego. Kolekcja Beyerlanda była pakowana i wypakowywana ze skrzyń, umieszczana w różnych miejscach i przenoszona, i niemal zniszczona przez alianckie bomby. Na szczęście była dobrze zabezpieczona i przetrwała, choć została podzielona i była przechowywana w różnych miejscach. Po wojnie rękopisy pozostały we Wrocławiu, a drukowane książki i późniejszy zbiór Überfelda i Engelsbrüder (Anielskich Braci) trafiły do Görlitz.

⁸ Hermes Trismegistus, Sesthien Boecken van den voor-treffelijcken Ouden Philosoph Hermes Tris-megistus, Amsterdam 1643.

Dokumentacja, źródła historyczne:

Tak jak powiedziałem na początku, książka ta jest również publikacją encyklopedyczną. Oprócz opisu historycznego, *Böhmes Weg in die Welt* podaje również wiele istotnych podstawowych źródeł historycznych – listów, katalogów, spisów manuskryptów – które w większości były pominięte przez badaczy Boehmego. Te źródła, jak argumentuje Carlos Gilly w swoim artykule w tej publikacji, ostatecznie ujawniają nie tylko, kto był odpowiedzialny za przetrwanie pism Boehmego, ale również to, że pracował on w dużo szerszej hermetycznej tradycji niż chcieli to uznać jego pierwsi niemieccy wydawcy i komentatorzy. To w znacznym stopniu wyjaśnia również, dlaczego aż do dnia dzisiejszego nie mogła zostać wydana nowoczesna krytyczna edycja dzieł zebranych Boehmego. Takie wydanie wymagałoby głębszych studiów nad źródłami opisanymi w tej książce.

Jeśli zajrzemy do „Dokumentationsteil”, którą zebraliśmy razem z Carlosem Gillym, znajdziemy tam użyteczne informacje w przypisach do artykułów, chronologię, słownik biograficzny i w końcu opis wszystkich książek i manuskryptów, które można obejrzeć w Amsterdamie, rekonstrukcję niejako podstawowej kolekcji Beyerlanda. W słowniku biograficznym odnajdziemy różne bardziej lub mniej znane postaci, które odegrały znaczącą rolę przy kopiowaniu (i edytowaniu), dystrybucji, opisywaniu i zabezpieczaniu rękopisów Boehmego; wielu z nich korespondowało ze sobą i sporządzało notatki na temat życia i pracy Boehmego.

Abraham von Franckenberg 1593-1652

Pierwsza opublikowana biografia Boehmego zawierała złożony tekst historyczny, który Carlos Gilly przestudiował dla celów swojego czwartego artykułu do książki. To, że Franckenberg był faktycznym biografem nie było jeszcze potwierdzone, kiedy Gilly podjął skomplikowane zadanie opisanie wielu różnych nadal istniejących rękopisów i druków. Jest to złożona historia, która jednak ujawnia wiele na temat wpływu, jaki na wielu późniejszych badaczy i wydawców wywarł Boehme

i kolekcja Beyerlanda. Istotne tutaj jest również zbadanie tak zwanej edycji Thornera, która przez długi czas była uważana za bajkę. Esej Gilly'ego stał się istotnym czynnikiem w poszukiwaniu oryginalnego tekstu Franckenberga.

Michael Le Blon 1587-1656

Michael Le Blon był dyplomata, handlarzem sztuką i rytownikiem oraz ważnym przyjacielem Beyerlanda. Prowadzili oni korespondencję i wiedzieli o swoich staraniach mających na celu zabezpieczenie, tłumaczenie i opublikowanie tak wielu jak to było możliwe, tekstów i materiałów związanych z Boehmem. Le Blon zrobił wiele notatek i stworzył także przegląd osób, które były zainteresowane w przekazywaniu myśli Boehmego poprzez kopiowanie i rozpowszechnianie jego pism. Wiele nowych wiadomości o tych osobach wyszło na jaw w wyniku studiów prowadzonych przez Carlosa Gilly'ego.

Willem Gozewijn Huygens 1648-1699

Willem Gozewijn Huygens był pierwszym, który po Beyerlandzie i wdowie po nim stał się właścicielem podstawowej kolekcji Beyerlanda i rozszerzył ją. Stworzył on katalog kolekcji, który był pomocny w ustaleniu, które rękopisy i kopie rękopisów znajdowały się w rękach Beyerlanda, gdyż w spisie Beyerlanda nie były one uwzględnione. Frank van Lamoen i José Bouman przedstawili krytyczny katalog Huygensa.

Heinrich Betkuis 1625?-1708

Betkuis także opublikował dzieła Boehmego, zanim wydane zostały Dzieła Zebrane. Jego praca również odegrała znaczącą rolę w przekazywaniu idei Boehmego. Zupełnie niedawno katalog biblioteczny Betkuisa ujrzał światło dzienne, a to pozwala lepiej zrozumieć jego rolę jako wydawcy Boehmego. Obydwaj Franckenberg i Betkuis byli osobami wpływowymi przez to, że ich praca, teksty, a także ich wizualizacje Boehmego, zostały podjęte przez różokrzyżowców w następnym stule-

ciu, kiedy rozpoczęli oni tworzenie tego, co miało się stać Tajemnymi Symbolami, *Geheime Figuren der Rosenkreuzer*. Jest tu jeszcze wiele do zrobienia!

Michael Andreae ca. 1628-1720

Wiele miejsca w książce jest poświęcone pracy tego ilustratora i słusznie. Naukowcy przez długi czas dyskutowali i zastanawiali się nad tym, kim był artysta, który stworzył te ilustracje do wydania Boehmego z 1682; zostały one ponownie użyte, po pewnych trudnościach, w edycji z 1730 roku. Nie wszyscy bowiem redaktorzy, lub może powinienem raczej powiedzieć, Überfeld, nie zgadzał się z tym, że holenderscy zwolennicy Boehmego – między innymi Alhart de Raadt, Johannes Goethals, Michael Andreae i Willem Gozewijn Huygens rozumieli to, co on uznawał za swojego Boehmego; zasadniczo usiłował on usunąć ich nazwiska z publikowanej w tej edycji dokumentacji w ostatnim tomie serii i także sprzeciwił się ilustracjom.

Frank van Lamoen był odpowiedzialny za pierwszą wystawę wydań Jakuba Boehmego w BPH w 1986 roku.⁹ Van Lamoen jest czołowym znawcą Jakuba Boehmego i jego holenderskiego kontekstu, którym to tematom poświęcił wiele pism i publikacji. Jego wkładem do książki jest bardzo istotny artykuł zawierający nowe informacje na temat biografii i kontekstu kulturowo-historycznego Beyerlanda. Studiując jeden z manuskryptów z kolekcji Überfelda w BPH, odkrył on również, że Michael Andreae był ilustratorem wydania z 1682 roku. Informacja ta jest zawarta w rękopisie zwanym Wyjątki z Pamiętnika Heinricha Potthoffa.¹⁰ Potthoff był członkiem wspólnoty Überfelda. Jego pamiętniki zawierają istotne informacje na temat różnych wydań Boehmego. Reprodukcje wszystkich ilustracji, włącznie z opisami Andreae, które objaśniają

⁹ Frank van Lamoen. Abraham Willemsz van Beyerland. Jacob Böhme en het Nederlandse hermetisme in de 17e eeuw, Amsterdam 1986.

¹⁰ „Extract, aus des theuren Bruders, Herrn Potthoffs Diario beziehlende die gesalbten und centralen Reden des hochseligen Herrn Johann Wilhelm Überfelds, im Jahr 1730 in Leijden gesammelet [18th c.]”, BPH Ms M 135.

wizualizacje myśli Boehmego, zostały zamieszczone w publikacji BPH. Redaktor edycji z 1730 roku, Überfeld, nie chciał umieszczać w nowym wydaniu reprodukcji grafik. W końcu, po wielu protestach zwolenników i czytelników Boehmego, grafiki zostały dodane do wydania z 1730 roku w oddzielnym tomie. Następnie, w pozostałych kopiach zostały one dołączone w ten sposób, że poprzedzały różne strony tytułowe, tak jak zostało to zrobione w edycji z 1682 roku. Koniec końców wszyscy zapomnieli o tej sprawie. Jest to jednakże istotny punkt, jeśli chcemy umieścić Boehmego i Beyerlanda w ich właściwym kontekście i odzyskać ich hermetyczną myśl z wydania Überfelda, który zredukował ją dla swych własnych celów do ograniczonego sekciarstwa, które ostatecznie mogłoby całkiem zaniknąć.

Dla Joosta Ritman, wizyta w 2004 roku we Wrocławiu, gdzie aktualnie przechowywane są rękopisy Beyerlanda, tak jak pisze on o tym na łamach książki, była wzbogacającym i intensywnym doświadczeniem. Istotne znaczenie ma to, że książka ta i jej autorzy zrobili to, co przyjaciele Boehmego robili od samego początku. Na wystawie mieliśmy drewnianą skrzynię z siedemnastowiecznymi książkami wydanymi przez Beyerlanda. Cały czas zastanawiałem się, czy jest to ta sama skrzynia?